

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษา วัดประยูรวงศาวาสวิหาร สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
2. เพื่อศึกษาความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยต่อพิธีกรรมในการทำศพ

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดังนี้

1. การวิจัยในเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิเคราะห์เอกสาร ข้อมูลต่างๆ ในชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ โดยการศึกษาและค้นคว้า จากพระไตรปิฎก เอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ โดยในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นจะมีการวิจัยเชิงเอกสารเป็นขั้นตอนแรกของการศึกษาวิจัย ที่นำมาวิเคราะห์หลักธรรมที่ได้จากการทำศพ แบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับเป้าหมาย
2. การวิจัยเชิงปริมาณ โดยการสำรวจ เป็นขั้นตอนหลังจากที่ได้ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพแล้วเพื่อศึกษาขอบข่าย จึงตามเก็บข้อมูล โดยแบบสอบถาม

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นการศึกษาถึงหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยูรวงศาวาสวิหาร โดยได้ศึกษาในขอบเขตเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย
2. ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
3. ความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อในพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
4. พิธีกรรมในการทำศพในสมัยก่อนพุทธกาล ในสมัยพุทธกาลและในสังคมไทยในปัจจุบัน

ปัจจุบัน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์ และการออกแบบสอบถาม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือประชากรดังต่อไปนี้

ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือพระภิกษุในวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารผู้ดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพระภิกษุผู้เคยดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร รวมทั้งพระภิกษุผู้มีประสบการณ์ในพิธีการบำเพ็ญกุศลศพวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และเจ้าหน้าที่ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมการทำศพโดยตรงอย่างต่อเนื่อง

ในการออกแบบสอบถาม ประชากรเป็นพุทธศาสนิกชนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพุทธศาสนิกชนผู้ที่เคยมาร่วมในพิธีกรรมการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

2. กลุ่มตัวอย่าง

ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่างคือ พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพระภิกษุผู้เคยดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร รวมทั้งพระภิกษุผู้มีประสบการณ์ในพิธีการบำเพ็ญกุศลศพวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 5 รูป และเจ้าหน้าที่ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมการทำศพโดยตรงอย่างต่อเนื่องยาวนาน จำนวน 2 คน

ในการออกแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างคือพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพุทธศาสนิกชนผู้ที่เคยมาร่วมในพิธีกรรมการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารที่อยู่ตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป ใช้วิธีการสุ่มเลือกในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 343 คน

ตัวแปรที่ศึกษา

1. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย
2. ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
3. ความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อในพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
4. พิธีกรรมในการทำศพในสมัยก่อนพุทธกาล ในสมัยพุทธกาลและในสังคมไทยในปัจจุบัน

ปัจจุบัน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. การเก็บรวบรวมจากพระไตรปิฎก เอกสารตามแหล่งวิชาการ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน และรายงานการวิจัย เป็นต้น

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม หลังจากที่ได้ศึกษาข้อมูลต่างๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากผู้ที่มิประสบการณการเข้าร่วมพิธีกรรมในการทำศพ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยการเดินสำรวจด้วยตัวผู้วิจัยและผู้ช่วย มีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

- 2.1 กำหนดรหัสของแบบสอบถามทุกชุดเรียงตามลำดับเลขหมาย

- 2.2 อธิบายคำถามของแบบสอบถามให้ผู้เดินสำรวจเข้าใจตรงกัน

- 2.3 เริ่มให้ผู้เดินสำรวจแบ่งออกเป็นตามเส้นทางที่กำหนดในพื้นที่เป้าหมาย โดยมีขนาดกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 343 คน โดยเลือกการสุ่มตัวอย่างตามสะดวก

- 2.4 ตรวจสอบแบบสอบถามจากทั้งหมด 400 ชุด ที่ผ่านการตรวจสอบมีจำนวน 343 ชุด

การสัมภาษณ์ เพื่อให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่กำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่างคือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพระภิกษุผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร รวมทั้งพระภิกษุผู้มีประสบการณ์ในพิธีการบำเพ็ญกุศลศพวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 5 รูป และเจ้าหน้าที่ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 2 คน เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview) โดยสอบถามถึงประวัติชีวิตประจำวัน และข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ ในการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ ที่มีแต่หัวข้อที่ต้องการสัมภาษณ์เป็นประเด็นกว้างๆ ส่วนคำถามเฉพาะเกี่ยวกับรายละเอียดต่างๆ นั้น ไม่เหมือนกันหมด

ในการสัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนอาจให้รายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกัน ซึ่งคำถามเกี่ยวกับรายละเอียดต่างๆ นั้นจะเกิดขึ้นต่อเนื่องจากการให้ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน เพื่อให้ผู้วิจัยจะได้รับรู้โดยความเป็นจริงทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลมาเรียบร้อยแล้ว งานที่จะต้องปฏิบัติต่อไปก็คือ การวิเคราะห์ข้อมูล และการแปลความหมายข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การตรวจสอบข้อมูล โดยการตรวจสอบแบบสอบถามว่ากลุ่มตัวอย่างได้กรอกข้อมูลครบทุกข้อตามที่กำหนด
2. การจัดทำข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้อ่านข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์
3. การวิเคราะห์ข้อมูล
4. การแปลความหมายข้อมูล

สถิติที่ใช้ในการวิจัย

สถิติพื้นฐานที่ผู้วิจัยใช้อธิบายคุณลักษณะของข้อมูลได้แก่

1. ร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Average) ใช้วิเคราะห์ในตอนต้นที่ 1 ของแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล เช่น เพศ วัย อายุ ระดับการศึกษา และภูมิลำเนาเดิม
2. ค่าความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage) ใช้วิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 2 เกี่ยวกับหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

สรุปผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนมีวัตถุประสงค์หลักในการทำวิจัยนี้คือ เพื่อศึกษาหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ และเพื่อศึกษาความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนต่อพิธีกรรมในการทำศพ โดยในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกกรณีศึกษาวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และจากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณได้ดังนี้

1. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อตอบคำถามวิจัยที่ว่าหลักธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนามีผลต่อการจัดพิธีกรรมในการทำศพของชาวไทยพุทธเถรวาทอย่างไร จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิคือพระไตรปิฎกและอรรถกถาและเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์กับพระภิกษุและเจ้าหน้าที่ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกัพิธีกรรมในการ

ทำศพพบว่า หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้ยืนยันเกี่ยวกับหลักกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ โดยแสดงให้เห็นว่า ชีวิตหลังความตายมีอยู่จริง ดังปรากฏในปายาสีราชัญญสูตร ที่ได้แสดงถึงชีวิตภายหลังความตายและการพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกภายหลังความตาย จาก การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างพระเจ้าปายาสักกับพระกุมารกัสสปะ(ดังพรรณนาไว้ในหน้าที่ 31 ย่อหน้าที่ 3 - หน้าที่ 51 ย่อหน้าที่ 3) และด้วยความเชื่อว่า การบำเพ็ญกุศลอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วมีผลต่อชีวิตของผู้ที่ตายไปแล้วจริง ดังปรากฏในติโรกฐทศสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่แสดงให้เห็นถึงสภาพชีวิตหลังการตายและที่พึงหลังความตาย ท่าทีที่ผู้ยังมีชีวิตอยู่เบื้องหลังพึงปฏิบัติต่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและเป็นต้นเค้าที่แสดงให้เห็นถึงประเพณีในการบำเพ็ญกุศลศพ (ดังพรรณนาไว้ใน หน้า 51 ย่อหน้าที่ 6 - หน้าที่ 55 ย่อหน้าที่ 5) ที่ต่อมาได้เป็นที่มาของการประกอบพิธีกรรมในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้วายชนม์เมื่อครบ 7 วัน 50 วัน และ 100 วันตามลำดับ ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่า จะทำให้ผู้ที่ตายไปแล้วได้รับกุศลผลบุญได้เสวยวิมุตติสุขในสัมปรายภพยิ่งขึ้นไป แต่การได้ประโยชน์ของผู้ที่มีชีวิตอยู่เบื้องหลังการตายนั้นต้องเป็นผู้ที่อยู่ในภูมิที่เรียกว่าปรตตูปชีวิติปรตซึ่งเป็นภพภูมิสามารถรับผลบุญได้ การกระทำบุญอุทิศจึงจะสำเร็จผล ถ้าญาติที่ตายไปแล้วไม่ได้อยู่ในภพภูมิดังกล่าว ญาติเหล่าอื่นจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์นั้นดังในเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่พราหมณ์ชื่อ ชาณุตโตณพราหมณ์ (ดังพรรณนาไว้ในหน้าที่ 55 ย่อหน้าที่ 8 - หน้าที่ 56) แต่พระพุทธองค์ก็ได้ทรงตรัสอีกว่า ในวัฏฏสงสารอันยาวไกลไม่มีเบื้องต้นและที่สุด สัตว์ผู้เวียนว่ายตายเกิดอยู่จะมีได้เคยเป็นญาติกันไม่มี

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อตอบคำถามทั้งในเรื่องหลัก ธรรมและความเชื่อที่มีผลต่อการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพ ดังนี้

การหักหวีในขั้นตอนหลังแต่งศพเสร็จ ในตอนที่หักหวีจะกล่าวภาษาบาลีว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” หมายถึง ความไม่เที่ยงแห่งสังขาร แม้หวีดีๆ ก็ต้องหักเป็นท่อนให้ใช้การไม่ได้ เป็นคติว่า ในวันหนึ่งชีวิตของมนุษย์ก็เช่นกัน หวีที่ใช้หวีศพแล้ว คนเป็นจะนำกลับมาใช้อีกไม่ได้

การนุ่งผ้าศพ การนุ่งผ้ากลับหลังให้ศพในครั้งแรก แปลว่า ตาย และการนุ่งให้ใหม่ตาม ปกติ เรียกว่า เกิด อธิบายได้ว่า คนเราเกิดมาต้องตาย ตายแล้วต้องเกิด เวียนเกิดเวียนตายอยู่อย่างนี้ไม่สิ้นสุด การนุ่งชายนั้นแปลว่าจะหนีทุกข์ คือ การให้รักษาศีลปฏิบัติธรรม รักษากาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์และปฏิบัติตนให้เป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาจึงจะหลุดพ้นได้

การนำเงินใส่ปากศพ มีคติว่า บรรดาทรัพย์สินที่ผู้ตายสะสมไว้ แม้จะมากสักเพียงใด เมื่อตายไปแล้วก็ไม่มีค่า ไม่สามารถนำมาไปได้ สมดังจวนประพันธ์ที่พระครูพิศาลธรรมโกศล อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดประยูรวงศาวาสวิหาร ได้กล่าวไว้ว่า

“แต่เงินบาทสุดท้ายที่เขาใส่ปาก สัปเหร่อก็ควักไม่ยอมให้กลับ
คิดขึ้นมาแล้วนำขมขึ้น เหลือผ้าสองผืนปกปิดร่างกาย
แต่พอคนเผอลสัปเหร่อก็ยังแก้ เอาผ้าม่วงผ้าแพรออกเที่ยวเร่ขาย
ต้องแต่งชุดเดียวทั้งวันเกิดวันตาย ต้องมานอนเปลือยกายอยู่ยังเชิงตะกอน”

เพราะฉะนั้นเมื่อยังมีชีวิตอยู่อย่าลุ่มหลงในทรัพย์สมบัติ และแสวงหาทรัพย์ในแนวทางที่ไม่สุจริต เพราะเมื่อตายแล้วก็ไม่สามารถเอาไปได้ สิ่งที่คุณคิดว่าไปมีแต่บุญบาปที่คนทำเท่านั้น สมดังจวนประพันธ์ที่ว่า

“อันทรัพย์สินถิ่นฐานและบ้านช่อง อีกเงินทองไร่นามหาศาล
เป็นสมบัติคิดตัวได้ชั่วคราว จะต้องผ่านจากกันเมื่อวันตาย
ส่วนความดีมีสัจย์สมบัติแท้ ถึงตัวแก่กายลับไม่ดับหาย
จะสถิตติดแน่นแทนร่างกาย ถึงตัวตายชื่อยังอยู่เชิดชูอยู่”

การปิดหน้าศพ ที่ทำกันแบบนี้เพื่อป้องกันการอุจาดตา บ้างก็ให้ความหมายว่า ตากับปากเป็นช่องทางให้เกิดอุศลกรรมต่างๆ จึงเปิดเสียอย่าให้อุศลเข้าทางตาและปากได้อีก สมดังคำกล่าวที่พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีเถร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดชลบุรี ได้กล่าวไว้ว่า “ปิดตาทั้งคู่ ปิดหูสองข้าง ปิดปากเสียบ้าง จะนั่งนอนสบาย ถ้าเปิดตาดู เปิดสองหูฟัง เปิดปากเสียงดัง มักจะวุ่นวาย”

การมัดตราสังศพ คติในการมัดตราสังศพเป็นการชี้ให้เห็นว่าการเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเพราะมนุษย์ถูกบ่วง 3 บ่วงมัดอยู่คือ

บ่วงหนึ่งบุตรเกี้ยว	พันคอ
บ่วงสองทรัพย์ผูกขา	บาทาคลอ หน่วงไว้
บ่วงสามภรรยาเยี่ยงดั่งปอ	รัดรั้ง มีอนา
สามบ่วงนี้ใครพันได้	จึงพ้น สงสาร

สรุปได้ว่า แม้จะมีความเชื่อที่หลากหลาย แต่ความเชื่อที่ค่อนข้างมีอิทธิพลหรือมีผลต่อการดำเนินการพิธีกรรมงานศพของชาวไทยพุทธเถรวาทในประเทศไทย โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงานบำเพ็ญกุศลศพที่วัดประยูรวงศาวาสวิหาร มักตั้งอยู่บนความเชื่อ ความศรัทธาและนับถือในพระพุทธรูปและนิมิตธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมานับแต่สมัยพุทธกาล ได้แก่

1) การประยุกต์ขั้นตอนและพิธีกรรมการทำพระบรมศพของพระพุทธเจ้า ได้แก่ การห่อพระบรมศพด้วยผ้าไหมและสำลี การใช้หีบทองใส่พระบรมศพ การใช้เวลา 7 วันในการบูชา ลักการะ การแห่พระบรมศพไปยังจิตกาธาน การถวายพระเพลิงพระบรมศพ และการเก็บพระบรมสารีริกธาตุหรือพระบรมอัฐิไว้สักการะบูชา เป็นที่มาของการห่อศพด้วยผ้าขาว การนำศพใส่หีบหรือโลงสีทองมีลายสลักสวยงาม การบำเพ็ญกุศลศพ 7 วัน การแห่ศพรอบเมรุก่อนตั้งบนเชิงตะกอน การเผาศพและการเก็บเถ้ากระดูกคนตายไว้กราบไหว้บูชา

2) การประยุกต์ขั้นตอนพิธีกรรมการทำพระบรมศพของพระพุทธบิดา ได้แก่ การสรงน้ำพระบรมศพ การที่พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาปลอบประโลมพระทัยแก่พระประยูรญาติ การเตรียมสถานที่ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ โดยการเตรียมพื้นมาทำเป็นกองฟอน การเก็บพระบรมอัฐิ และการลอยพระอังคาร เป็นคติปัจจุบันในการรดน้ำศพ การแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์ เพื่อให้สติปัญญาแก่หมู่ญาติให้คลายความเศร้าโศก การจัดตกแต่งประดับประดาสถานที่ในการฌาปนกิจ การเก็บกระดูกและการลอยอังคาร

3) การประยุกต์ขั้นตอนพิธีกรรมการทำศพพระพาหิยะทวารุจิริยะและพระสารีบุตร คือการสร้างสฐูปสำหรับใส่อัฐิคนตายไว้สักการะบูชาและการเก็บอัฐิใส่สฐูปไว้สักการะบูชา เป็นต้นแบบของการสร้างเจดีย์สำหรับบรรจุกระดูกผู้ล่วงลับเพื่อกราบไหว้บูชาและระลึกถึง

4) การประยุกต์ขั้นตอนพิธีกรรมการทำศพนางปุลณทาสี คือ การที่พระพุทธเจ้าทรงชักผ้าบังสุกุล ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำต่อมาถึงปัจจุบันคือการทอดผ้าบังสุกุล

5) การประยุกต์ขั้นตอนการทำศพของนางสิริมา คือ การกำหนดให้ประชาชนและพระภิกษุทั้งหลายได้พิจารณาสังขาร อันไม่จีรัง เสื่อมสิ้นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์เพื่อให้เกิดธรรมสังเวช มิให้ยึดมั่นถือมั่นในธาตุทั้งสี่ ชนชัห้าที่ไม่มีแก่นสาร ซึ่งทางวัดประยูรวงศาวาสวรวิหารก็ได้มีการเปิดโลงศพก่อนเผาจริงเพื่อให้หมู่ญาติได้ปลงสังขารและได้เจริญมรณานุสสติ

สำหรับการตอบ โจทย์คำถามการวิจัยเรื่องความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อที่ได้รับในการมาร่วมพิธีกรรมการทำศพพบว่า หลักธรรมที่ได้จากการมาร่วมพิธีกรรมในการทำศพจากการสัมภาษณ์ได้เห็นความเข้าใจในหลักธรรมในขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

การอาบน้ำศพหรือพิธีรดน้ำศพ ในพิธีนี้ถือเป็นโอกาสอันดีที่เราจะได้พิจารณาถึงความไม่เที่ยงแท้ของมนุษย์ พิจารณาถึงความไม่แน่นอนของชีวิต ความแน่นอนของคนเราคือความตาย สุดท้ายทุกคนต้องตายเช่นกันดังพระบาลีในอภิณหปัจจเวกขณะว่า “ชราธมฺโมมฺหิ ชฺรฺ อนุตฺตโธ เรามึความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ พฺยาธิธมฺโมมฺหิ พฺยาธิง อนุตฺตโธ เรามึความเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้ มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนุตฺตโธ เรามึความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ สพุเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว เราจัก

พลัดพรากจากของที่รัก ของชอบใจทั้งหลาย (อจ.ปญจก.22/57/81.) อีกทั้งยังเป็นการขอขมาคนตาย และให้คนที่มารคน้ำศพได้ข้อคิดทางธรรมว่ามาเมื่อเปล่านั้นก็ต้องไปตัวเปล่า

ดังนั้นเมื่อมีชีวิตอยู่ก็ควรกระทำแต่กรรมดี เพราะมนุษย์ทุกคนล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม ดังพระบาลีว่า กम्मสุสโกมฺหิ เรามีกรรมเป็นของๆ ตน กम्मทยาโท เราเป็นทายาทแห่งกรรม กम्मโยนิ เรามีกรรมเป็นแดนเกิด กम्मพันธฺฐ เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ กम्मปฏิสฺรโณ เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ยํ กम्मํ กฤษฺฐสํมิ เราทำกรรมอันใดไว้ กลฺยาณํ วา ปาปํ กิ วา เป็นกรรมดีก็ตาม เป็นกรรมชั่วก็ตาม ตสฺสุ ทยาโท ภวิสฺฐสํมิ เราจักต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น (อจ.ปญจก.22/57/81.)

การตามไฟหน้าศพ สาเหตุที่มีการตามไฟไว้ที่ปลายเท้าศพหรือหน้าศพเป็นคติธรรม แสดงการดำเนินชีวิตมนุษย์ 4 ประเภท คือ

1) **มาสว่างไปสว่าง** หมายถึง บุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนามีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ให้ทานรักษาศีลและเจริญภาวนา ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นปกติ จวบจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต สมดังที่พระราชธรรมวาทิ (ชัยวัฒน์ ธรรมวาทฺฺโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดประยูรวงศาวาสวรวิหารได้กล่าวไว้ว่า “เกิดมาดีอย่างมีบุญ อยู่ดีอย่างมีคุณ และจากไปดีอย่างมีทุน เรียกว่า มาดี อยู่ดี และไปดี” บุคคลประเภทนี้ได้ชื่อว่า “มาสว่างไปสว่าง”

2) **มาสว่างไปมืด** หมายถึง บุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนาแต่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เกิดมาได้ในสิ่งที่ดี แต่กลับปฏิบัติตัวไม่ดี บุคคลประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า “มาสว่างไปมืด”

3) **มามีดีไปสว่าง** หมายถึง บุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์แต่ไม่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นพวกมิจฉาทิฐิ ภายหลังได้หันกลับมา นับถือพระพุทธศาสนา เป็นพวกสัมมาทิฐิ หรืออาจจะเกิดมาในที่ด้อยต่ำ ขัดสนจนยาก แต่ก็มีความมานะบากบั่น พยายามปฏิบัติตัวในทางที่ดี ฝั่ธรรม จนสามารถนำพาชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ บุคคลประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า “มามีดีไปสว่าง”

4) **มามีดีไปมืด** หมายถึง บุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์แต่ไม่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นพวกมิจฉาทิฐิ และถือความเป็นมิจฉาทิฐิ นั้นจวบจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต หรือเกิดมาในที่ด้อยต่ำ ขัดสนจนยากแล้วยังปฏิบัติตนในทางชั่วร้าย ตายไปก็มีคนสาปแช่ง บุคคลประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า “มามีดีไปมืด”

การสวดศพ ในแง่ของการสอนศาสนาสามารถสอดแทรกหลักธรรมะเข้าไปได้ในพิธีกรรมการสวดศพ จึงได้มีการสวดศพและสอดแทรกหลักคำสอนในการสวดนั้นด้วย เพื่อให้คนที่มาร่วมในพิธีกรรมในการทำศพได้รับประโยชน์ และสามารถนำธรรมะไปปฏิบัติในวิถีชีวิต

สมดังที่ พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) อดีตเจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ได้กล่าว
ว่า “มางานศพแล้วให้ได้ธรรมะจากผีของดีจากพระ”

การเวียนศรอบเมรุ การเวียนเมรุใช้เวียนแบบอุตตราวัฏฏ์ คือเวียนซ้าย ถ้าเป็น
การเวียนขวาใช้ในการที่เป็นมงคล การเวียนซ้าย 3 รอบ เป็นคติให้นึกถึงหลักธรรมคือไตรลักษณ์
ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือภพอันเป็นที่เวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ คือ กามภพ รูปภพ
อรุภพ และสิ้นสุดที่เชิงตะกอน トラบเท่าที่ยังไม่สามารถละกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง

การชักผ้าบังสุกุล ต้องการให้พระสงฆ์ได้ปลงอนุสสุกรรมฐาน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้
คนตายได้ทำบุญกับตัวเองผ่านสายโยง เป็นวาระสุดท้าย

การต๋อมมะพร้าวล้างหน้าศพ คติธรรมสะท้อนให้เห็นว่าความดีงามคือความบริสุทธิ์
คือ ความขาว จะชำระสิ่งไม่สะอาดคือความไม่ดีไม่งามในตัวของเราให้หมดไป

การเก็บอัฐิ เป็นคติที่ได้รับจากพระคำรัสที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสบอกถึงอุปารห
บุคคลได้แก่ผู้ที่ควรแก่สอุป เมื่อท่านละจากโลกนี้ไปแล้วให้นำอัฐิธาตุใส่สอุปไว้เินทาง 4 แพร่ง
เพื่อให้คนทั้งหลายได้สักการบูชา และเป็นผลให้ผู้สักการบูชาไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ อันว่า
อุปารหบุคคลประกอบด้วย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้า
จักรพรรดิ

การลอยอังคาร เป็นการสักการบูชาและเป็นการนำอัฐิธาตุและอังคารของคนตายไป
ไว้เินสถานที่อันเหมาะสม เป็นคติให้เห็นว่า เมื่อชีวิตถึงที่สุดแล้วก็กลับคืนสู่ธาตุเดิม คือธาตุดิน
ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ หรือกลับคืนสู่ธรรมชาติเินเอง

2. ผลการวิจัยเชิงปริมาณ จากการศึกษาโดยการแจกแบบสอบถามผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม
พิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวนทั้งสิ้น 343 คน จากการสำรวจทั้งหมด
400 ชุด โดยเินแบบสอบถามสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1) ข้อมูลด้านประชากรของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา
รายได้

2) ความคิดเห็นด้านหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ

3) ความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อที่ได้รับจากการมาร่วมพิธีกรรมในการทำ
ศพ

2.1 ข้อมูลด้านประชากรของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา
รายได้ จากการแจกแจงตามเพศและอายุของผู้ตอบแบบสอบถามพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด
343 คน เป็นชาย 157 คน เป็นหญิง 186 คน โดยอายุของผู้ตอบแบบสอบถามอยู่ในช่วงวัยตั้งแต่ 25
ปีขึ้นไป ช่วงอายุที่มีค่าความถี่มากที่สุดอยู่ในช่วงอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ร้อยละ 30 รองลงมาอยู่

ในช่วงอายุ 25-30 ปี ร้อยละ 21.3 ช่วงอายุที่มีค่าความถี่น้อยที่สุดอยู่ในช่วงอายุ 31-35 ปี ร้อยละ 6.4 ระดับการศึกษาที่มีช่วงความถี่มากที่สุด คือระดับการศึกษาปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ร้อยละ 43.7 รองลงมาคือต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 37.9 และช่วงความถี่น้อยที่สุด คือสูงกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 18.4 ระดับรายได้ต่อเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม ช่วงความถี่มากที่สุดอยู่ที่ 10,001-20,000 บาท ต่อเดือน ร้อยละ 30.9 รองลงมาอยู่ในช่วงต่ำกว่า 10,000 บาท ร้อยละ 30 และช่วงความถี่น้อยที่สุด คือช่วงระดับรายได้ 40,001-50,000 บาท ต่อเดือน ร้อยละ 7 ภูมิลำเนาเดิมของผู้ตอบแบบสอบถาม ช่วงความถี่มากที่สุดคืออยู่ในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 69.4 รองลงมาคือภาคกลาง ร้อยละ 12.2 ช่วงความถี่น้อยที่สุดอยู่ที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 1.2 ความสัมพันธ์กับผู้ตายมีค่าความถี่มากที่สุดอยู่ในกลุ่มเพื่อนบ้านหรือเพื่อนร่วมงาน ร้อยละ 48.1 รองลงมาคือญาติสนิท ร้อยละ 41.1 และค่าความถี่น้อยที่สุด คือพระภิกษุที่มาร่วมงาน คือ ร้อยละ 0.3 สาเหตุที่เลือกมาร่วมพิธีกรรมในการทำศพหรือเลือกที่จะจัดพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ค่าความถี่มากที่สุดคือใกล้บ้าน และสะดวกต่อการเดินทางมาร่วมงาน ร้อยละ 53.1 รองลงมาคือมีความใกล้ชิดกับวัดเป็นการส่วนตัว ร้อยละ 19.5 ค่าความถี่น้อยที่สุดคือเจ้าหน้าที่วัด ร้อยละ 2.3 จากผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

2.2 ข้อมูลด้านความคิดเห็นด้านความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ การแปลผลจากความคิดเห็นด้านความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพพบว่า การจัดงานศพจะทำให้ผู้ตายได้รับผลบุญ คือ เชื่อ ร้อยละ 83.4 การจุดธูปไหว้ศพจะทำให้เราสามารถสื่อสารไปถึงผู้ตายได้ คือเชื่อ ร้อยละ 61.5 การนิมนต์พระมาสวด 4 รูป เป็นเรื่องงานอวมงคล คือ เชื่อ ร้อยละ 44.9 การจัดงานศพเป็นการแสดงถึงความกตัญญู คือเชื่อ ร้อยละ 83.4 การรดน้ำศพเป็นการสื่อสารถึงการขอมาต่อผู้ตาย คือเชื่อ ร้อยละ 88.6 ถ้ามีคนตาย 2 คน ในปีเดียวกันในบ้านนั้น จะมีตายเป็นคนที่ 3 จึงต้องแก้เคล็ดด้วยการนำตุ๊กตาใส่ในโลงคนตาย คือไม่แน่ใจ ร้อยละ 39.7 การประพรมน้ำมนต์ธรณีสารช่วยปัดเป่าสิ่งไม่เป็นมงคลในการมาร่วมงานบำเพ็ญกุศลศพ คือ เชื่อ ร้อยละ 45.5 การทำบุญ 3 วาระ คือ 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน จะทำให้ผู้ตายได้รับผลบุญครบถ้วน คือ เชื่อ ร้อยละ 60.3 การสวดพระอภิธรรมหน้าศพเป็นการทำตามพุทธประเพณี คือเชื่อ ร้อยละ 91.3 การต่อไฟตลอดเวลาเพื่อเป็นการนำทางให้ผู้ตาย คือ เชื่อ ร้อยละ 59.2 การโยงูษาโยงหรือสายโยงจากมือของผู้ตายแล้วนำผ้าบังสุกุลทอดวางบนโยงูษาโยงหรือสายโยงนั้น แล้วให้พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล ก็เพื่อให้ผู้ตายได้ทำบุญด้วยมือตนเอง คือเชื่อ ร้อยละ 59.2 การไปร่วมงานฌาปนกิจศพเพื่อร่วมบุญความดีของผู้ตายด้วยการใช้ดอกไม้จันทน์ คือเชื่อ ร้อยละ 64.4 การเผาศพวันศุกร์ ให้ทุกข์คนยังอยู่ คือไม่แน่ใจ ร้อยละ 46.9 การเก็บอัฐิของผู้ตายไว้บูชาเป็นเหตุให้เกิดมงคลชีวิต คือ เชื่อ ร้อยละ 47.5

2.3 ข้อมูลด้านความเข้าใจในเรื่องหลักธรรมและความเชื่อที่ได้รับจากการมาร่วมพิธีกรรมในการทำศพ ในตอนนี้เป็นคำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้อธิบายถึงความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อที่ได้รับจากการมาร่วมพิธีกรรมในการทำศพ (ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลแนวคำตอบที่สอดคล้องกับคำถามเพื่อเป็นเกณฑ์ในการประมวลความเข้าใจของผู้ตอบแบบสอบถามไว้ในที่นี้ด้วย) โดยในตอนนี้ได้มีคำถามทั้งหมด 9 ข้อ และได้คำตอบที่ทำให้ทราบความเข้าใจในเรื่องหลักธรรมและความเชื่อที่ได้รับจากการมาร่วมในพิธีกรรมการทำศพ โดยได้คำตอบดังต่อไปนี้

1. ท่านเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมการทำบุญต่ออนาม (ทำบุญต่ออายุ) อย่างไรบ้าง
แนวคำตอบ เป็นการกระทำเพื่อบำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยจิตใจดีงาม เมื่อจิตใจดีงามถ้าเสียชีวิตก็จะเป็นเหตุให้เกิดในสุคติภูมิ

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- ทราบจากคนแก่ว่าเพื่อต่ออายุตนเอง
- เพื่อให้จิตใจสงบมีสติมากขึ้น
- เพื่อเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจ
- เพื่อต่ออายุเพราะคนที่กว่าดวงไม่ดีหรือหมดอายุขัย
- เพื่อต่ออายุเสริมดวงชะตาชีวิต
- เพื่อความสบายใจของตนเอง และคนที่อยู่รอบข้าง
- เพื่อเป็นกุศลโลบายทำให้คนได้ทำบุญ
- ไม่มีความเข้าใจและไม่คิดว่าเป็นไปได้
- เป็นความเชื่อแต่โบราณ เพื่อเป็นการเสริมดวง

2. ท่านเข้าใจในพิธีกรรมการรดน้ำศพอย่างไรบ้าง
แนวคำตอบ เดิมเป็นการอาบน้ำศพ แต่ภายหลังเมื่อได้ทำความสะอาดศพแล้ว ก็เปิดโอกาสให้กุลทายาทและผู้ที่เกี่ยวข้องรดน้ำศพ เป็นการขอมมาผู้ตาย

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- ไปขอมมาและส่งดวงวิญญาณไปสู่สุคติ
- เป็นการขอมมา และให้ความเคารพศพ
- เพื่อขอมมาและเป็นคติธรรมให้คิดว่า ตายแล้วเอาอะไรไปไม่ได้
- เป็นกุศลโลบายสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่
- เป็นประเพณีที่ทำสืบทอดตามกันมา

3. ท่านเข้าใจพิธีกรรมการมัตตราสังศพอย่างไรบ้าง

แนวคำตอบ เดิมไม่มีน้ำยารักษาสภาพศพ จำเป็นต้องมัดห่อให้มิดชิดไม่เกิดความอูจาดตาแก่ผู้พบเห็น บางครั้งศพตัวใหญ่บรรจุลงในหีบไม่สะดวก การมัตตราสังจะช่วยมัดอวัยวะที่ถ่างออกให้หุบเข้าเกิดความเรียบร้อยในการนำศพลงบรรจุลงในหีบศพ แต่เมื่อได้มีการมัตตราสังคนโบราณก็มักจะผูกปริศนาธรรมให้ข้อคิดแก่คนเป็น โดยอธิบายความหมายแต่ละห่วงที่มีคตามอวัยวะคนตายว่า ห่วง 1 ได้แก่บุตรธิดาผู้ที่คือ ห่วงที่ 2 ได้แก่ทรัพย์สมบัติผูกที่ข้อเท้า บ่วงที่ 3 ได้แก่ภรรยาผูกที่ข้อมือ

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- ความเชื่อแต่โบราณ คือให้ผู้ตายได้พนมมือไหว้พระระหว่างทาง
- เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ให้ศพอยู่กับที่
- เพื่อไม่ให้ศพอืด เพราะสมัยก่อนไม่มียาฉีด
- เป็นคติสอนใจที่คนไทยมีความเชื่อว่า บ่วง 3 บ่วงคอยเกาะคอยดึงไม่ให้

หลุดพ้นจากกิเลส

ศพ

- มีการโยงสายโยงไปยังพระสงฆ์ ซึ่งคนตายจะได้รับผลบุญจากการสวด
- เชื่อว่าเป็นการสะกดวิญญาณ
- เป็นประเพณีที่ทำสืบต่อกันมา

4. ท่านเข้าใจขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรมการบรรจุศพลงในหีบศพ เช่น การซื้อที่ การนำเงินใส่ในปากผู้ตาย การบังสุกุลปากหีบ อย่างไรบ้าง

แนวคำตอบ การซื้อที่เดิมมีการฝังในป่าช้า ซึ่งอาจมีการฝังศพอื่นมาก่อน ก็เลยทำพิธีซื้อที่ด้วยเงินกะเจ้าที่เจ้าทาง หรือยายกลีตาคลา การนำเงินใส่ปากผู้ตาย เป็นการให้คติแก่คนเป็นว่า แม้ให้เงินนำติดตัวไป แต่สุดท้ายก็ตกที่เชิงตะกอน เราไม่สามารถนำทรัพย์สินใดๆ ติดตัวไปได้ แม้เงินบาทเดียวก็นำติดตัวไปไม่ได้ การบังสุกุลปากหีบเพื่อให้พระสงฆ์ได้พิจารณาอสุภกรรมฐาน และเพื่อให้คนตายและเจ้าภาพได้บำเพ็ญบุญในเบื้องต้น

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- ทำให้ผู้ตายมีเงินใช้ในชาติหน้า
- สัปเหร่อเป็นคนจัดการ ทำตามที่เขาจัดให้
- เป็นการซื้อที่เพื่อให้ศพมีที่อยู่

- เป็นความเชื่อที่น่าสับสน มาแต่โบราณ
- ให้คนที่อยู่ได้รู้ว่าตายไปแล้วก็ไม่สามารถเอาสมบัติอะไรติดตัวไปได้
- เป็นเรื่องของเจ้าของพิธีคิดจะทำแล้วทำตามกันมาจนเป็นประเพณี
- ต้องการให้ศพเจอภพภูมิที่ดีได้เดินไปสวรรค์

5. ท่านเข้าใจพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมอย่างไรบ้าง

แนวคำตอบ เป็นการปฏิบัติตามพุทธประเพณีที่พระพุทธเจ้าได้แสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อปรารถนาคายจึงได้มีประเพณีปฏิบัติให้สวดพระอภิธรรมหน้าศพ ทั้งเป็นการบำเพ็ญกุศลทำบุญอุทิศให้แก่ท่านผู้ตายอย่างสมบูรณ์ ด้วยการถวายทานแก่พระสงฆ์ 4 รูป ซึ่งนับว่าเป็นสังฆทาน เพราะถวายแก่สงฆ์ (ภิกษุจตุรวรรค 4 รูป เรียกว่าสงฆ์) รักษาศีล (รับศีลในเมืองคน) และเจริญภาวนา ด้วยการฟังพระสงฆ์สังฆวิชัยพระพุทธมนต์ หรือฟังพระธรรมเทศนา

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- เพื่อเป็นการส่งวิญญาณให้ไปสู่สุคติ
- เพื่อสอนธรรมแก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่
- เพื่อให้ผู้ตายได้ฟังธรรม
- เป็นความเชื่อแต่โบราณเป็นการสวดให้คนตายได้รู้ตัวว่าได้ตายไปแล้ว
- ในสมัยก่อนการตาย เวลาสวดมีการฟื้นขึ้นมา จึงมีการสวดเพื่อทำบุญให้ผู้ตายและรอดูว่าจะฟื้นขึ้นมาอีกหรือไม่
- เพื่อป้องกันไม่ให้วิญญาณมารบกวนผู้ที่ยังอยู่

6. ท่านเข้าใจพิธีกรรมในการทำบุญ 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน อย่างไรบ้าง

แนวคำตอบ เป็นคติที่คนไทยได้รับมาจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของพุทธบริษัทชาวไทยเชื้อสายจีนและญวน ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และมีประเพณีการปฏิบัติดังกล่าวมานี้ เมื่อราชสำนักรับมาปฏิบัติ ประชาชนทั่วไปก็ปฏิบัติตาม และมีความเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะมารับผลบุญจากลูกหลานตามวาระดังกล่าวนี้

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- เป็นความเชื่อแต่โบราณว่าคนตายไป 7 วันยังไม่ไปเกิด ถ้าทำบุญให้ตอนนี้คนตายจะได้บุญแน่นอน
- เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา
- เพื่อให้ดวงวิญญาณมารับส่วนบุญที่ได้อุทิศให้

● เพื่อให้เราได้ระลึกถึงผู้ตายและได้คลายความเสียใจว่า"ได้ทำให้อย่างดี
ที่สุดแล้ว"

7. ท่านเข้าใจขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรมการเชิญศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน (เมรุ)
เช่น การตั้งกระบวนแห่ การนำศพเวียนซ้ายรอบเมรุ 3 รอบ และการเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธานอย่างไร
บ้าง

แนวคำตอบ การตั้งกระบวนแห่เพื่อแสดงเกียรติยศของผู้ตายและแสดงให้เห็นถึงความพร้อมเพียงที่หมู่ญาติมีต่อผู้ตาย การเวียนเมรุ 3 รอบ แสดงให้เห็นถึงชีวิตของปวงชนที่
เวียนไปในทางที่ไม่ประเสริฐ ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพ 3 คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ และ
สิ้นสุดที่เชิงตะกอน การเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธานเพื่อประกอบพิธีบูชาความดีของท่านผู้ตายในวาระ
สุดท้าย โดยปกติจะหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตก ซึ่งคติไทยมองว่าเป็นทิศไม่ดี แต่คติ
พระพุทธศาสนาแบบมหายานแสดงไว้ว่าทิศนี้เป็นทิศที่ดี เพราะเป็นทิศอันเป็นที่ตั้งของพุทธเกษตร
หรือแดนสุขาวดี

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- เป็นประเพณีที่ทำตามต่อๆ กันมา
- เป็นปริศนาธรรมเรื่องของไตรลักษณ์
- ไว้อาลัยเป็นครั้งสุดท้าย
- เป็นพิธีกรรมที่ทำต่อกันมา

8. ท่านเข้าใจขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรมการประกอบพิธีฌาปนกิจศพ เช่น การ
ทอดผ้าบังสุกุล การวางดอกไม้จันทน์ และการโปรยทานอย่างไรบ้าง

แนวคำตอบ การทอดผ้าบังสุกุล เดิมที่ต้องการให้พระสงฆ์เจริญญอสุก
กรรมฐาน และถือผ้าบังสุกุล ไปเพื่อใช้สอย แต่ปัจจุบันเพื่อให้เกียรติคนยังอยู่ในการอัญเชิญผ้าขึ้น
ทอด และเพื่อให้ผู้ตายได้ทำบุญด้วยมือตนเองในวาระสุดท้ายก่อนการฌาปนกิจศพ การวาง
ดอกไม้จันทน์ เดิมเป็นการมาร่วมกันเผาศพ แต่ปัจจุบันเป็นพิธีเพื่อบูชาความดีของท่านผู้ตาย
ดอกไม้จันทน์เป็นสื่อบอกว่า แม้จะตายแต่ไม่ทิ้งกลิ่นหอมฉันใด คนดีตายก็ตายแต่ตัว แต่เกียรติคุณ
ความดีหาได้ตายตามตัวไปไม่ การโปรยทาน เป็นการสงเคราะห์คนยากจนที่มาร่วมในพิธีเผาศพ
เป็นการให้ทานครั้งสุดท้ายโดยทายาทของผู้ตายก่อนที่จะสลายร่างด้วยการเผา เป็นคติให้ข้อนคิดว่
กินทุกอย่างให้แก่โลก ไม่ได้นำสมบัติใดๆ ไปด้วย

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- เป็นการระลึกถึงและไว้อาลัยผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย
- ทำบุญเพื่อให้พระสงฆ์นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

- การโปรยทานเป็นการซื้อที่เพื่อให้คนตายได้มีทางเดินผ่านไป
- สร้างกุศลครั้งสุดท้ายให้คนตาย
- ความเชื่อแต่โบราณ เป็นการนิมนต์พระมาสวดให้ผู้ตายได้รับรู้เป็นครั้งสุดท้าย

สุดท้าย

- เพื่อเป็นการให้เกียรติกับแขกที่มาร่วมงานเชิญผู้มาทอด
- เจ้าหน้าที่ของวัดแนะนำเลยทำตาม

9. ท่านเข้าใจพิธีกรรมในการเก็บอัฐิของผู้ตายอย่างไรบ้าง

แนวคำตอบ การเก็บอัฐิคือการเลือกเก็บกระดูกส่วนต่างๆ มาประกอบเป็นรูปร่างคน แล้วอาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพุทธกรรมฐาน โดยแฝงคติให้คนเป็นได้เห็นว่าคนเราเมื่อตายไปแล้วก็ต้องเกิดใหม่อีก เหมือนการขึ้นและตกลงแห่งดวงตะวัน จึงหันศีรษะของคนตายไปทางทิศตะวันตกและให้พระบังสุกุลตาย จากนั้นก็แปรให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก แล้วให้พระสงฆ์บังสุกุลเป็น การเอาเหรียญเงินเหรียญทองโปรยลงเพื่อถือเคล็ดว่าเป็นกระดูกเงินกระดูกทอง ลูกหลานจะได้เก็บไว้เป็นขวัญถุง มีความเชื่อว่าการเงินจะคล่อง มีการประพรมน้ำอบโรยเข้าตอกดอกไม้เป็นการแสดงความเคารพนับถือในท่านผู้ตายแล้วจึงเลือกเก็บอัฐิธาตุของผู้ตายไว้สักการบูชา ส่วนที่เหลือก็รวมกะจี๋เถ้าที่เรียกว่าอังคารแล้วนำไปฝังดินหรือลอยในทะเลใกล้ปากอ่าวตามที่เห็นสมควรต่อไป

ผลที่ได้จากแบบสอบถาม

- เพื่อเก็บอัฐิของผู้ตายไว้บูชา
- เจ้าหน้าที่แนะนำก็ปฏิบัติตามที่เขากำหนดไว้
- ความเชื่อแต่โบราณเป็นการเก็บอัฐิพ่อแม่ ญาติไว้ทำบุญหรืออุทิศบุญกุศลในพิธีต่างๆ ในวันข้างหน้า

- เพื่อให้ลูกหลานได้กราบไหว้
- เก็บอัฐิไว้กับบ้านเพื่อให้ดวงวิญญาณได้ปกป้องบ้าน

จากแบบสอบถามตอนนี้พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่ตอบว่า ไม่ทราบ หรือ ไม่รู้ จำนวน 164 คน หรือ ร้อยละ 47.86 กลุ่มที่สอง คือกลุ่มผู้ได้แสดงความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อที่ได้จากพิธีกรรมการทำศพ จำนวน 179 คน หรือร้อยละ 52.14 จากผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

กลุ่มแรกจากการการแจกแจงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ตอบแบบสอบถามกับเพศอายุ และระดับการศึกษา พบว่า ในกลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามผู้ที่ตอบว่าไม่ทราบ เป็นเพศชาย ร้อยละ 48.41 เป็นเพศหญิง ร้อยละ 47.31 ช่วงอายุสูงสุดคือช่วงอายุ 36-40 ปี ร้อยละ 60 รองลงมาคือช่วง

อายุ 25-30 ปี ร้อยละ 45.21 ช่วงอายุต่ำที่สุดคือช่วงอายุ 31-35 ปี ร้อยละ 50 ระดับการศึกษามากที่สุดคือต่ำกว่าปริญญาตรี คือ ร้อยละ 49.23 รองลงมาคือสูงกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 49.21 และระดับการศึกษาน้อยที่สุดคือปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ร้อยละ 46 จากผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

จากการแจกแจงดังกล่าวแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาและช่วงอายุที่ทำให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกที่จะตอบว่าไม่ทราบหรือไม่รู้ กลุ่มช่วงอายุวัยกลางคนเป็นกลุ่มที่มากที่สุด ที่ตอบว่าไม่ทราบ คือ ช่วงอายุตั้งแต่ 31 ปี จนถึง 40 ปี เพราะเป็นช่วงวัยทำงาน ช่วงเวลาส่วนใหญ่ใช้กับการทำงาน ทำให้ไม่สนใจจะศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมหรือประเพณีหรือประเพณีที่สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมในการทำศพ

กลุ่มที่สอง คือกลุ่มที่ตอบความเข้าใจในหลักธรรมที่ได้จากพิธีกรรมในการทำศพ ในกลุ่มนี้ผู้ตอบแบบสอบถามผู้ที่ไม่ทราบ เป็นเพศชาย ร้อยละ 51.59 เป็นเพศหญิง ร้อยละ 52.59 ช่วงอายุสูงสุดคือช่วงอายุ 50 ปีขึ้นไป ร้อยละ 54.37 รองลงมาคือช่วงอายุ 25-30 ปี ร้อยละ 54.79 ช่วงอายุต่ำที่สุดคือช่วงอายุ 31-35 ปี ร้อยละ 50 ระดับการศึกษามากที่สุด คือปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ร้อยละ 54 รองลงมาคือต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 50.77 และน้อยที่สุดคือสูงกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 50.79 จากผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

อภิปรายผล

จากการศึกษาในเรื่อง “หลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษาวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร” ครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ และ 2) ศึกษาความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนต่อพิธีกรรมในการทำศพ ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ในเชิงคุณภาพได้รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในเชิงปริมาณผู้ให้ข้อมูลจากประชากรอันเป็นกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพระภิกษุผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร รวมทั้งพระภิกษุผู้มีประสบการณ์ในพิธีการบำเพ็ญกุศลศพวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 5 รูป เจ้าหน้าที่ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 2 คน และพุทธศาสนิกชนผู้มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่มีอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป จำนวน 343 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ นำเสนอโดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้ยืนยันเกี่ยวกับหลักกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ โดยแสดงให้เห็นว่า ชีวิตหลังความตายมีอยู่จริง การบำเพ็ญกุศลอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วมีผลต่อชีวิตของผู้ที่ตายไปแล้วจริง แต่การได้ประโยชน์ของผู้ที่อยู่เบื้องหลังการตายนั้นต้องเป็นผู้ที่อยู่ในภูมิที่เรียกว่าปรตตูปชีวิเปตต์ ถ้าญาติที่ตายไปแล้วไม่ได้อยู่ในภพภูมิดังกล่าว ญาติเหล่านี้จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์นั้น ในวัฏฏสงสารอันยาวไกลไม่มีเบื้องต้นและที่ สุด สัตว์ผู้เวียนว่ายตายเกิดอยู่จะมีได้เคยเป็นญาติกัน ไม่มีสอดคล้องกับที่ฉันทยา วาสิงหน กล่าวในความหมายของความตายว่า “ตราบเท่าที่มนุษย์ยังมีวิชา ตัณหา อุปาทาน ชีวิตก็จะยังคงปฏิสนธิคือเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ ตามสภาพของกรรม กล่าวคือหากมนุษย์ประกอบกรรมดี เมื่อชีวิตสิ้นสุดลงก็ย่อมเข้าถึงสุคติ ส่วนผู้ประกอบกรรมชั่ว เมื่อชีวิตสิ้นสุดลงก็ย่อมเข้าถึงทุคติ ทั้งนี้เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่ว่า เมื่อมีเหตุก็มีผลให้สมกัน ความตายเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงช่วงหนึ่งของกระแสชีวิตที่หมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ”

ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่า พุทธศาสนิกชนจำนวน 350 รูป/คน ประกอบด้วยพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพระภิกษุผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร รวมทั้งพระภิกษุผู้มีประสบการณ์ในพิธีการบำเพ็ญกุศลศพวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 5 รูป เจ้าหน้าที่ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 2 คน และพุทธศาสนิกชนผู้มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่มีอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป จำนวน 343 คน ได้รับแรงบันดาลใจที่ทำให้เกิดความเข้าใจพิธีกรรมในการทำศพจาก 1) หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา 2) ความเชื่อที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ 3) การแนะนำโดยผู้ที่มีความชำนาญด้านพิธีกรรมการทำศพ 4) จารีตประเพณีที่เป็นกรอบวัฒนธรรมไทย และ 5) การได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต โดยเพศที่ตอบหรือแสดงความเข้าใจในหลักกรรมและความเชื่อที่ได้รับจากการมาร่วมพิธีกรรมในการทำศพ เป็นเพศชาย 157 คน เพศหญิง 186 คน ช่วงอายุมากที่สุด คือ มากกว่า 50 ปีขึ้นไป และช่วงอายุน้อยที่สุดคือ 31-35 ปี ระดับการศึกษาที่แสดงความเห็นด้านความเข้าใจในหลักกรรมและความเชื่อที่ได้รับจากพิธีกรรมในการทำศพมากที่สุด คือ ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า น้อยที่สุด คือ สูงกว่าปริญญาตรี ในด้านของหลักกรรมและความเชื่อที่ได้รับจากการมาร่วมพิธีกรรมในการทำศพ คือการได้เจริญมรณานุสติและได้ทำบุญอุทิศเพื่อให้นักตายได้รับประโยชน์สุขในปรโลก สอดคล้องกับที่ ปราณี วงษ์เทศ กล่าวเกี่ยวกับพิธีกรรมการทำศพในอดีตว่า “ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ 10,000 ปี มนุษย์มีความเชื่อเรื่องวิญญาณหลังความตาย เห็นได้จากการขุดค้นที่จังหวัดกาญจนบุรี พบหลักฐานว่ามีการพรมดินเทศสีแดงบนศพคนตายคนตายที่อยู่ในท่านอนราบเหยียดยาว ตั้งแต่ปลายยุคหินเก่าแล้ว นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาใส่อาหาร เช่น เปลือกหอยในหลุมศพ การฝังศพมีการกำหนดทิศให้หันศีรษะผู้ตายไป

ทางทิศตะวันตกอย่างเป็นแบบแผน หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นชัดว่า มนุษย์ในสมัยนั้น คงมีความเชื่อว่า วิญญาณอยู่ในร่างกายของคน และเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดต่อชีวิตคน เมื่อใดที่คนตาย วิญญาณที่อยู่ในร่างจะเปลี่ยนรูปกลายเป็นผีที่อาจเป็นผีดีหรือผีร้ายก็ได้ตามลักษณะการตายวิญญาณ หรือผีนี้จะอยู่ในอีกสภาพหนึ่งที่จะไปไหนมาไหนก็ได้ตามใจ เพราะมิได้อยู่ในร่างมนุษย์แล้ว มนุษย์จะสัมพันธ์ติดต่อก็ได้ด้วยการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับคนตาย ที่เริ่มด้วยการเซ่นไหว้หรือ การนำอาหารข้าวของเครื่องใช้ให้ผู้ตายได้กินได้ใช้เหมือนเมื่อยังมีชีวิตอยู่”

การประกอบพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยมีการผสมผสาน ทั้งในรูปแบบวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมจีน ผู้ที่มีความชำนาญในการทำศพและผู้ที่มาร่วมในพิธีกรรมการทำศพ มีความเชื่อที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่า การทำบุญอุทิศให้คนตายจะทำให้ชีวิตภายหลังการตายได้รับสิ่งที่ดีงามในสัมปรายภพ และมีความเข้าใจในปริศนาธรรมที่ได้มีการกระทำในพิธีกรรมการทำศพค่อนข้างดี

ประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา และการสืบสานจากรุ่นสู่รุ่น โดยการแนะนำจากผู้รู้ ซึ่งญาติของผู้ตายก็เต็มใจยินยอมให้มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ด้วยมุ่งหวังจะให้ท่านผู้ตายมีความสุขยิ่งขึ้นในชีวิตหลังการตาย เป็นการแสดงความรักความอาลัยและความกตัญญูต่อบุคคลที่ท่านผู้วายชนม์ และมุ่งหวังว่าผู้ตายจะได้รับสิ่งที่ดีงามจากการกระทำของคนที่ยังอยู่ สอดคล้องกับที่เสฐียร โกเศศ กล่าวไว้ในประเพณีเนื่องในการตายว่า “ข้อใหญ่ใจความในการทำศพ แบ่งได้ 3 ประการ คือ

1. ทำพิธีเซ่นไหว้อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น ต่างแต่อยู่คนละโลกเท่านั้น
2. ทำพิธีปัดรังควาน ป้องกันผีร้ายมารบกวน
3. ทำพิธีทางลัทธิศาสนา ด้วยความเคารพอาลัยระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด อันทางลัทธิทางศาสนาจะพึงให้ได้ เป็นการระลึกถึงคุณด้วยกตัญญูต่อบุคคล

ในวิถีพุทธนั้น ความตาย ถือเป็นเรื่องธรรมดาอย่างยิ่ง เป็นสังขารที่มนุษย์ไม่อาจปฏิเสธได้ หรือหนีพ้นไปได้ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็น สิ่งที่ธรรมชาติกำหนดสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกรูปนาม โดยเท่าเทียมกัน ดังมีพุทธคำรัสที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้พิจารณาเนื่องๆ ปรากฏในอภินิหารปัจเจกขณะที่ว่า “มรณชฺมุโมมุหิ มรณฺ อนตฺโต” เรามีความตายเป็นธรรมดา เราจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ สมดังจวนประพันธ์ที่ว่า

“จะหนีอื่นหมิ่นแสนในแดนโลก พอย้ายโยกหลบหนีหนีพ้นได้
แต่หนีหนึ่งซึ่งมีชื่อคือหนีตาย หนีไม่ได้ไปไม่พ้นสักคนเดียว”

เมื่อมีความร้อนก็มีความเย็น เมื่อมีสีดำก็มีสีขาว เมื่อมียาวก็มีสั้น เมื่อมีใกล้ก็มีไกล เมื่อมีเกิดก็ต้องมีตาย ความตายเป็นสิ่งที่มืออยู่กับสิ่งมีชีวิตทุกชนิด สมดังจวนประพันธ์ที่ว่า “ตายเอ๋ยตายแน่ หนุ่มสาวเฒ่าแก่ตายแน่ทั้งนั้น ถึงมีเหลือสิ้นหรือจนยากไร้ จวบจวนทุกวี่วันก็ตายเหมือนกัน” แต่เป็นเรื่องไม่ง่ายนักที่ปุถุชนคนธรรมดาจะยอมรับสังขารในข้อนี้กันได้โดยง่าย ด้วยเพราะมนุษย์มีสัญชาตญาณแห่งการเอาชีวิตรอดดังนั้นในด้านหนึ่งความ “กลัวตาย” ก็เลยเป็นสิ่งธรรมดาที่อยู่คู่กับมนุษย์เหมือนกัน

กระบวนการเรียนรู้เพื่อขัดเกลาให้คนยอมรับสังขารแห่งชีวิต คือ ความตาย จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ว่าความตายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของเรา ในวัฒนธรรมของชาวพุทธการเจริญ “มรณานุสสติ” คือวิธีหนึ่งที่ช่วยไม่ได้ประมาณในชีวิต ไม่ผลัดวันประกันพรุ่งในการพัฒนาตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ให้ใช้ชีวิตอยู่ด้วยความกลัวตายอย่างทวนทวน หรือยอมจำนนกับอุปสรรคของชีวิต ด้วยการเอาความตายเป็นทางออกแล้วไม่ยอมพัฒนาตนเอง หรือหาหนทางเพื่อแก้ไขปัญหาที่เผชิญในทางตรงกันข้าม ผู้มีสติซึ่งตระหนักรู้ว่าความตายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่จะมาถึงเองในวันหนึ่งข้างหน้าจะยิ่งกลับอดทนต่อสู้ให้อุปสรรคผ่านพ้นไปปราบเท่าที่ยังมีลมหายใจอยู่

แม้ความเป็นจริงแล้ว แก่นทางพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายสูงสุด เพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง ไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเพณีหรือพิธีกรรมใดๆ แต่ด้วยปัญหาความเข้าใจ และการเข้าถึงแก่นศาสนาของแต่ละคน มีความแตกต่างกันตามพื้นฐานจิตใจ ความรู้ความสามารถรวมทั้งความสนใจใคร่ศึกษา ประกอบกับความจริงที่ว่า ค่านิยมความเชื่อในทางนามธรรม บางครั้งไม่อาจส่งผ่านให้สืบเนื่องได้ โดยอาศัยการสอนด้วยคำพูดเพียงประการเดียว จำเป็นต้องมีรูปแบบหรือ โครงสร้างแห่งการเรียนรู้ที่ช่วยให้บุคคลได้มีโอกาสเข้ามาสัมผัสจนเกิดความประจักษ์แก่ใจในสังขารร่วมกัน ประเพณีพิธีกรรมทั้งหลายในวิถีแห่งชีวิตของชาวพุทธที่เกิดขึ้น และเกี่ยวพันกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย จึงทำหน้าที่เสมือนอุบายคำสอน เพื่อให้ง่ายต่อการส่งต่อความเชื่อของคนในสังคม

สังคมไทยในสมัยก่อน การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่มีสมาชิกหลายช่วงอายุ การเปลี่ยนแปลงของกายสังขาร เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้อย่างใกล้ชิดต่อเนื่อง เช่น ธรรมเนียมการเตรียมตัวตายของผู้สูงอายุ การตั้งหรือเก็บศพไว้ที่บ้าน ประเพณีหรือพิธีกรรมของการตายเป็นเครื่องมือสำคัญของการส่งผ่านสังขารแห่งการตาย ให้แก่ผู้อยู่ใกล้ชิดได้เรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นบทสวดต่างๆ ของพระภิกษุในพิธีกรรมในการทำศพ ซึ่งมีได้มุ่งสวดให้คนตายฟังแต่สวดให้คนเป็น ญาติ และผู้ร่วมงานฟัง เพื่อให้เห็นถึงความเป็นธรรมดาของความตาย

ประเพณีการทำบุญอุทิศ การเวียนศพ การรดน้ำศพ การเปิดโลงก่อนเผา เพื่อให้ญาติพี่น้องคลายความเศร้าโศกด้วยสภาพศพที่เปลี่ยนไป กลายเป็นสภาพน่าเกลียดน่ากลัว เกิดความปลงในธรรมสังเวช ตัดอาลัยในรูปกาย รำลึกถึงแต่คุณงามความดีของผู้ล่วงลับ การขอขมาและให้อโหสิกรรมเพื่อละวางความอาฆาตจองเวร และตระหนักรู้ว่ามนุษย์ทำผิดพลาดกันได้ ควรให้อภัยแก่กันและกัน ขั้นตอนการเผาศพเป็นโอกาสให้คนในชุมชนได้ร่วมกันเฝ้าดูการสิ้นสุดแห่งรูปกายที่ไม่อาจพกพาสั่งใจไปได้

แต่อย่างไรก็ตามสังคมสมัยใหม่กลับทำให้สาระของประเพณีพิธีกรรมในการทำศพ ซึ่งทำหน้าที่ส่งผ่านค่านิยมความเชื่อเกี่ยวกับความตายค่อยๆ เลือนหายไป ผู้คนไปงานศพตามมารยาทมากกว่าการเฝ้าดู และทำความเข้าใจสังขรณ์ร่วมกัน บางคนมองพิธีกรรมเป็นเรื่องงมงาย จึงไม่สนใจที่จะค้นหาหรือตีความปริศนาธรรมคำสอน ที่ซ่อนอยู่ในขั้นตอนเหล่านั้น คนยุคใหม่จำนวนไม่น้อย จึงมีชีวิตอยู่โดยลืมนึกไปว่า ที่สุดแล้วตัวเองก็ต้องตายเหมือนกัน จะนึกถึงก็ต่อเมื่อความตายเข้ามาสะกิดตนเองโดยตรงแล้วเท่านั้น ซึ่งเมื่อเวลานั้นก็จะขาดสติและพุ่มพวย ถือเป็นการใช้ชีวิตที่ปราศจากสติ สอดคล้องกับที่พระมหาวิระศิลป์ ญนฺตโก (แสนลุน) กล่าวในการศึกษาเชิงวิเคราะห์ ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัยว่า “การเปลี่ยนแปลงมีผลมาจากหลายสาเหตุ ประกอบด้วย

ปัจจัยภายใน ความมีน้ำใจของสมาชิก ในชุมชนตำบลวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตที่เคยมีความผูกพัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและกัน ช่วยเหลือกิจกรรมกันโดยไม่ได้อคิดเป็นค่าสินจ้างรางวัลอะไร แต่ในปัจจุบันการช่วยเหลือกันเพราะน้ำใจก็เปลี่ยนมาเป็นช่วยเหลือกันเพราะผลประโยชน์ และปัจจัยภายนอก ประกอบด้วยสองข้อ คือ

1. สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกของสังคม คือ มีความสัมพันธ์กันน้อยลง
2. ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมในอดีต จะเอื้อกันไปด้วยที่ส่งเสริมสนับสนุนกัน เช่น ประเพณีฮีต 12 คอง 14 ของชาวอีสานก็จะเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของคนในสังคมของชาวอีสาน ปัจจุบันคนมาช่วยงานจะมีจำนวนมากขึ้นขึ้นอยู่กับฐานะของคนนั้นๆ ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของคนๆ นั้น เพราะปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องของปากท้องมากกว่าที่จะมุ่งเน้นความมีน้ำใจให้กันหรือที่เรียกกันง่ายๆ ก็คือคนเรามีปกติเห็นแก่ตัวมากขึ้นนั่นเอง”

การระลึกถึงคุณธรรมคุณงามแห่งธรรมชาติของชีวิต จึงเป็นศิลปะแห่งการดำเนินชีวิตที่งดงาม นำพาไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างผู้ไม่ประมาท เป็นสุชีวิต ชีวิตดีงาม เป็นเสถียรชีวิต ชีวิตอันประเสริฐ เป็นอโมฆชีวิต ชีวิตที่ไม่ว่างเปล่าจากประโยชน์

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตาย เป็นประเพณีที่ผู้อยู่ข้างหลัง ได้จัดพิธีให้ผู้ที่ตายไปแล้ว โดยมุ่งหวังให้คนตายไปสู่ภพหน้าอย่างมีความสุข และเพื่อให้คนเป็นทั้งหลาย ได้สติขบคิดเกี่ยวกับการตายจะได้ไม่มัวหลงอยู่กับความโลภ ความโกรธ และความหลง พยายามสร้างแต่ความดีงาม เพื่อจะได้พบแต่ความสุข ความเจริญ ทั้งในภพนี้และภพหน้า

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ในการศึกษาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในประเด็นดังต่อไปนี้

1.1 พิธีกรรมในการทำศพเพื่อบูชาความดีของท่านผู้ตาย กล่าวคือปรารภอุปการคุณของท่านผู้ตายที่มีต่อตนแล้วก็ร่วมกันประกอบพิธีบูชา ทั้งบุชารูป โดยนำรูปภาพเขียนหรือภาพถ่ายคนตายมาตั้งสักการบูชา บุชาร่าง โดยนำสรีระร่างของคนตายมาตั้งสักการบูชา บุชารอย โดยปรารภความดีในอดีตของท่านผู้ตายแล้วประกอบพิธีบูชา โดยผ่านสื่อคือดอกไม้จันทน์ซึ่งตายไปแล้วไม่ทิ้งกลิ่น ดุจท่านผู้ตายจากไปแล้วร่างกายแต่ความดียังประทับ อยู่ในจิตใจของผู้มาร่วมงาน บูชากระดูกโดยการนำอัฐิของท่านผู้ตายมาประกอบพิธีบูชา และสุดท้ายบูชากระดูกคือไม่มีศพผู้ตาย เพราะอาจจะบริจาคนไปเป็นอาจารย์ใหญ่ให้นักศึกษาแพทย์ได้ศึกษาเล่าเรียนก็เขียนชื่อนามสกุลของคนตายแล้วใส่ภาชนะ เช่น ฟานมาประกอบพิธีบูชา

1.2 พิธีกรรมในการทำศพเพื่อแสดงน้ำใจของท่านเจ้าภาพ กล่าวคือการประกอบพิธีกรรมในการทำศพนี้จะทำให้ท่านผู้ตายมีความสำคัญอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับคนที่ยังอยู่ซึ่งเป็นเจ้าภาพ จะทำให้เป็นไป การทำศพจะมีความยิ่งใหญ่สวยงาม ก็ขึ้นอยู่กับว่าเจ้าภาพจะมีน้ำใจปฏิการคุณความดีของท่านผู้ตายอย่างไร เพราะท่านผู้ตายไม่สามารถมากำหนดให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ได้อีกต่อไป การจัดการในพิธีกรรมทำศพที่จัดอย่างดี โดยทุกอย่างมีความประณีตสวยงาม บางงานว่าจ้างเมรุลอยมาใช้ในการเผาซึ่งใช้ทุนทรัพย์มากมายก็ขึ้นอยู่กับน้ำใจเจ้าภาพเป็นสำคัญ

1.3 พิธีกรรมในการทำศพ เพื่อร่วมชิมชาในสังฆกรรม กล่าวคือการทำที่ผู้มาร่วมงาน ได้ยึดเอาท่านผู้ตายเป็นอาจารย์ ท่านที่มาร่วมในงานเป็นนักศึกษา เมื่อมาถึงงานศพโบราณบัณฑิตจึงได้กำหนด ให้ภาวนาว่า “เอว ภาวิ เอว อนติโต” เป็นการเจริญมรณัสสติ เพื่อปลุกเร้าให้เกิดอุปมาทธรรม คือความไม่ประมาทอันจะเป็นเหตุ ให้ดำเนินชีวิตด้วยความระมัดระวัง ไม่หลงมัวเมา เข้าเกณฑ์ที่ว่า “อยู่ก็สบาย ตายไปก็สะดวก” ทั้งเป็นการสร้างเหตุปัจจัยให้คนตายไปสู่ภพหน้าอย่างมีความสุข

2. ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน ควรศึกษาต่อในประเด็นดังต่อไปนี้

- 2.1 ปริศนาธรรมจากพิธีกรรมในการทำศพ
- 2.2 การศึกษาถึงพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยอาศัยพิธีกรรมในการทำศพ
- 2.3 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการทำศพในสังคมไทยยุคปัจจุบัน
- 2.4 พิธีกรรมการทำศพของชาวพุทธไทยเชื้อสายจีน
- 2.5 พิธีกรรมการทำศพที่ได้กำหนดในราชสำนัก
- 2.6 พิธีกรรมการทำศพที่ได้รับพระบรมราชานุญาต
- 2.7 พิธีกรรมการทำพระบรมศพของพระมหากษัตริย์
- 2.8 พิธีกรรมการทำพระศพของพระบรมวงศานุวงศ์
- 2.9 พระโกศ โกศ หีบและเครื่องประกอบเกียรติยศที่ได้พระราชทานแก่พระศพและศพในพระบรมราชานุญาต